

manifests itself in repetition, synonymous duplication of lexemes or grammatical forms, as well as in too verbose conveying of content. The concept of tautology, which is tangential to the definition of pleonasm, is interpreted as a stylistic figure aimed at strengthening a phenomenon or sign. The basis of this technique is the repeated designation of what was said earlier in a different form. Emphasis is placed on the fact that the use of repetitions in the text or partial duplication of content improves the style and gives the statement clarity and specification. On the basis of the descriptive method used in the work, it was established that repeated words demonstrate the gradation of feelings, understandings and depth of experiences. In order to increase the impact on the perception of the text, to give it greater drama and expressiveness, modern writers widely use anaphora, or monologue. In addition, artistic texts are not devoid of such a stylistic figure as polysyndeton, or multiple conjunction, which is a means of demonstrating solemnity, expressing and enhancing lyricism and showing the author's thoughts. At the time, the authors consciously used the analyzed technique, which, in our opinion, is fully justified and motivated.

The analysis of the given examples proved: despite the possibility of avoiding repetitions, the authors consciously use figures of excess, which are fully justified and motivated. They are a means of artistic expressiveness of current events and the author's objective attitude to the world; contribute to revealing the nature of inner feelings; enrich the text with expression, as well as clarify what was said, intensify signs and actualize the actions presented in the text and at the syntactic level manifested in various types of complex multi-component sentences.

Key words: actualizers of expression, contextually de-semanticized words, form-forming elements, the phenomenon of redundancy, predictable (speech) redundancy, unpredictable (speech) redundancy.

Отримано: 27.10.2023 р.

УДК 323(477):811.161.2]:001(477)Огієнко
DOI: 10.32626/2309-7086.2023-20.139-145

Зореслава Шевчук

ORCID 0000-0002-9309-5517,

кандидат філологічних наук, старший викладач

кафедри української мови,

Кам'янець-Подільський національний

університет імені Івана Огієнка

МОВНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ: АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ В РЕЦЕПЦІЇ ПОГЛЯДІВ ІВАНА ОГІЄНКА

У статті окреслено стан розвитку мовної політики в Україні крізь призму поглядів Івана Огієнка (на прикладі праць «Віра і культура», «Рятування України», «Культура й наука», «Наука про рідномовні обов'язки: Рідномовний категоризис для вчителів, робітників пера, духовенства, адвокатів, учнів і широко-го громадянства» «Рятування України», «Рідна мова»).

Ключові слова: Іван Огієнка, мовна політика, мовна ситуація, зарубіжжя, концентрат, словник.

Постановка проблеми. Мова є найважливішою ознакою національної самоідентифікації не тільки людини та її духовної культури, а й держави в цілому, і саме тому в системі державних пріоритетів мовна політика повинна

посідати чільне місце. Сучасна українська мова має закріплені у Законі про мови і в Конституції України (ст. 10) правовий статус державної, вона є високорозвиненою, кодифікованою і стилістично диференційованою літературною мовою, конкурентноспроможною в європейському мовному просторі.

Українська держава протягом всього періоду становлення своєї незалежності неодноразово стикалася з перешкодами, які були пов'язані з функціонуванням її мови як цілісної та невід'ємної знакової системи українського суспільства. Тому актуальність обраної теми не викликає сумнівів, адже питання вироблення ефективної мовної політики для сучасної України є достатньо важливим. «Українська мова, мова титульної нації, в незалежній Україні почуває себе упослідженою», – зауважував М. Кочерган [4, с.18].

Безперечно, важливо враховувати абсолютно всі особливості конкретної мовної ситуації, особливо під час вироблення конкретних механізмів такої політики. Водночас «під час розгляду різних моделей, стратегій та методів здійснення мовної політики, слід враховувати, що питання мовної належності безпосередньо пов'язане з етнічною, культурною ідентифікацією громадян, а мова є інструментом політики» [3, с.3].

Мовна політика, будучи складником загальної системи національної політики, відображає її конкретні принципи та підтримує панівну ідеологію. Спрямування та форма реалізації мовної політики детерміновані саме чинним у країні суспільно-політичним ладом та режимом правління. Якщо розглядати українську мову в історичному та географічному аспектах, то варто відзначити, що мовна політика завжди була різною. За своїми властивостями, вона наділена здатністю або підтримувати статусність певної панівної мови на території, або ж підтримувати мови національних меншин, тим самим нейтралізуючи національні конфлікти на підґрунті мови [3, с.21].

Відтак праці Івана Огієнка, обґрунтовуючи проблемні питання мови, мають велике значення для виховання національно свідомого покоління, спонукають до творчої думки, осмислення науки українознавства.

Мета дослідження. Метою розвідки є окреслення стану розвитку мовної політики в Україні крізь призму поглядів Івана Огієнка (на прикладі праць «Віра і культура», «Рятування України», «Культура й наука», «Наука про рідномовні обов'язки: Рідномовний катехізис для вчителів, робітників пера, духовенства, адвокатів, учнів і широкого громадянства» «Рятування України», «Рідна мова»).

Виклад основного матеріалу. Мовна політика – це свідомий і цілеспрямований вплив, який має на меті сприяти ефективному функціонуванню мови в різних сферах її застосування; сукупність ідеологічних принципів і практичних заходів щодо розв'язання мовних проблем у суспільстві, державі; сукупність політичних і адміністративних заходів, спрямованих на надання мовному розвитку бажаного спрямування. Мовна політика – це частина національної політики певної держави, оскільки вона стосується зміни чи збереження наявного функціонального розподілу мов у багатомовному суспільстві.

Проблеми вивчення функціонування та регулювання мовних відносин у суспільстві є об'єктом вивчення таких вітчизняних учених, як: Б. Ажнюк, М. Грунський, П. Житецький, А. Загнітко, О. Білодід, Н. Костриця, І. Курас, О. Куць, І. Лопушинський, Л. Масенко, Н. Мечковська, Л. Нагорна, Ж. Шевчук, Л. Щерба та інших. З-поміж закордонних учених, які займалися дослідженням мовних питань, варто згадати Л. Введенську, В. Мамутова, О. Ду-

наєвську, А. Демидову, Б. Гаврінг, Р. Белла, І. Савикьєне, А. Сормунен та інших. Важливим складником джерельної бази є нормативно-правові акти, які мають визначати мовну політику та регулювати мовну ситуацію. Серед основних вітчизняних нормативно-правових актів із визначеної проблематики можна назвати Конституцію України, Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25.04.2019, Закон України «Про освіту» від 05.09.2017, Закон України «Про національні меншини в Україні» від 25.06.1992, Закон України «Про засади державної мовної політики» від 03.07.2012; в сфері міжнародного законодавства авторка розглядала, зокрема Європейську Хартію регіональних мов і мов меншин.

Одним з останніх прижиттєвих часописів Івана Огієнка був «*Віра й культура*», у якому науковець висвітлював проблему боротьби за чистоту рідної мови, а також засуджував мовне русифікаторство в пострадянській Україні.

Також виразну антимосковську позицію у мовній політиці Іван Огієнко продемонстрував у посланні-зверненні до Комітету Захисту Української Культури і Народу. У відповідь на лист Комітету від 29 квітня 1965 р. митрополит Іларіон поспішив повідомити, що згоден стати членом Президії Комітету. Ця згода передусім продиктована бажанням протистояти імперській атеїстичній політиці Москви, яка знищила цвіт українських церковників, звела стародавню соборну й Вселенську Апостольську Церкву, яка за нового часу (періоду УНР) була автокефальною, на найнижчий ступінь. Складником імперської політики Москви, за словами І. Огієнка, була русифікація української мови й культури, заборона української мови в церкві [9, с.272; 2, с.21].

Гальмівним рухом для розвитку української мови, за словами Івана Огієнка, є неналежна лексикографічна діяльність, а саме: повільна робота науковців материкової України щодо належної підготовки й випуску у світ словників української мови. Зокрема, наголошував на нестачі синонімічних словників, довідників і посібників із питань культури мови, а також на необхідності перевидання «Словника наголосів» [1, с.22]. Є. Сохацька зауважувала, що в цьому контексті близьким по духу до міркувань митрополита Іларіона був науковець із Вінниці Б. Хоменко, який констатував, що в Україні мало двомовних, тлумачних, фразеологічних, синонімічних, термінологічних та багатьох інших словників [1, с.22].

Українці зарубіжжя є невід'ємною частиною світового українства. Вони здійснюють значний вплив на процеси, які відбуваються всередині України. за межами України українська мова має на меті зберегти український етнос від асиміляції. Вивчення української мови в освітніх закладах зарубіжжя на лінгвоукраїнознавчій основі є вирішальним чинником збереження етнонаціональної ідентичності підростаючого покоління. Одними з базових факторів збереження національної ідентичності є знання та використання рідної мови, збереження національної пам'яті й культурних традицій. Так, наприклад, І. Огієнко торкався проблем русифікації в материковій Україні, зокрема шляхом опублікування матеріалів про ставлення до української державності, української мови та української культури у вільному світі, передусім у США і Канаді. Дослідниця творчості митрополита Іларіона Є. Сохацька влучно зауважувала, що із середини 50-х років мери американських і канадських міст постійно проголошували 22 січня Днем Української Незалежності, закликаючи американських громадян доєднатися до відзначення цих величних роковин, на офіційних будинках вивішувалися українські синьо-жовті прапори, проводилися молитви в Конгресі і Сенаті США за Незалежність України, було

прийнято Ухвалу Конгресу США 1959 р. про встановлення «Тижня поневолених народів». По-особливному відзначалося Свято Української Державності і Соборності заходами митрополита Іларіона у вінніпезькому кафедральному митрополічному соборі. Обов'язковим на такому святі було читання викладів Іваном Огієнком на тему «Відродження Української Державності». Українська громадськість Канади тепло привітала митрополита із 40-річчям відновлення Української Державності як ексміністра освіти та віровизнань УНР, а також Головноуповноваженого всього уряду [9, с.276].

В основі мовної політики, на думку І. Огієнка, є рідна мова. Сьогодні вона виконує функцію державної. Митрополит прогнозував ситуацію, коли рідна мова слугуватиме українському народові в різних сферах суспільного життя. Він уболівав за долю рідної мови, акцентував увагу на вихованні висококультурної, патріотично налаштованої особистості і зазначав: ««Кожний, хто вважає себе свідомим членом свого народу, мусить пильно навчатися своєї соборної літературної мови... мусить завжди допомагати всіма доступними способами розвитку культури своєї літературної мови» [6, с.10]. Цінним на сьогодні є т.зв. культурно мовний кодекс, якого повинен дотримуватися кожен свідомий громадянин – патріот нашої держави. «Десять мовних заповідей свідомого громадянина» Івана Огієнка декларують не лише сутність «рідної мови», а й інші принципи мовного об'єднання і становлення суспільства:

1. Мова – то серце народу: гине мова – гине народ.
2. Хто дурається рідної мови, той у саме серце ранить свій народ.
3. Літературна мова – то головний двигун розвитку духовної культури народу, то найміцніша основа її.
4. Уживання в літературі говіркових мов сильно шкодить культурному об'єднанню нації.
5. Народ, що не створив собі соборної літературної мови, не може зватися нацією.
6. Для одного народу мусить бути тільки одна літературна мова й вимова, тільки один правопис.
7. Головний обов'язок кожного свідомого громадянина – працювати для збільшення культури своєї літературної мови.
8. Стан літературної мови – ступінь культурного розвою народу.
9. Як про зрілість окремої особи, так і про зрілість цілого народу судять найперше з культури його літературної мови.
10. Кожний свідомий громадянин мусить практично знати свою соборну літературну мову й вимову та свій соборний правопис, а також знати й виконувати рідномовні обов'язки свого народу [7, с.16-17].

Іван Огієнко чітко визначав сутність рідної мови: «Рідна мова – то мова наших батьків і мова народу, до якого належимо» [6, с.7]. Він закликав оберігати рідну мову і любити її, бо «це та мова, якою рідна мати співала над нашою колискою наші найперші пісні, що бринять нам янгольськими звуками, яких ми ніколи в житті не забуваємо і не забудемо... І як ми любимо свою рідну матір, так само ми повинні любити й свою українську мову. І не тільки любити, а й шанувати і берегти її» [8, с.424]. Як бачимо, митрополи Іларіон чітко визначив якості мовної особистості й роль рідної мови у її вихованні.

Цікавою є думка Л. Мафтин щодо виокремлення т.зв. концентрів – інформації про найвагоміші сфери буття української людини й української спільноти: географічне середовище, етнопонаціональні відносини, суспільне й державне життя, мова, ментальність тощо. Основними концентрами українознав-

ства, згідно з поглядами Івана Огієнка, є: «Україна – людність, етнос, нація», «Україна – територія, природа, екологія», «Україна – мова», «Україна культура» (духовна і матеріальна), «Україна – держава», «Україна в міжнародних відносинах», «Україна – ментальність. Доля» та ін. [5, с.195].

Одним із ключових центрів новітнього українознавства, на думку Л. Мафтин, є концентр «Україна – мова», що передбачає вивчення феномену української мови, її походження й генези, ролі в суспільстві, у пізнанні України та українства. Питання трактування витоків і розвитку української мови належить до т. зв. «гострих» наукових проблем, зокрема у частині спотворення, фальшування історичних фактів нашими північними сусідами. Тож недаремно у творчому доробку Івана Огієнка чільне місце посідають розвідки, присвячені актуальній мовній проблематиці: «Історія української літературної мови», «Історія церковнослов'янської мови», «Пам'ятки старослов'янської мови X-XI віків», «Повстання азбуки й літературної мови в слов'ян», «Наша літературна мова. Як говорити й писати по-літературному», «Український літературний наголос», «В Україні, а не на Україні», «Навчаймо дітей своїх української мови», «Рідне писання», «Рідне слово», «Наука про рідномовні обов'язки», «Без спільної літературної мови немає нації», «Грамотичні основи української літературної мови», «Нариси з історії української мови. Система українського правопису», «Духовенство й рідна мова», «Український літературний наголос», «Український правопис із словничком», «Церковний словничок», «Історичний словник української грамотичної термінології», «Український стилістичний словник», «Фразеологічний словник української мови», «Географічні назви в українській мові», «Життя слів. Семасіологічні нариси», «Словник місцевих слів», «Етимологічно-семантичний словник української мови», «Грамотично-стилістичний словника Шевченкової мови» й ін. Цінність цих праць у тому, що в них подано «широкому громадянству все потрібне для пізнання й ґрунтовної оборони своєї мови, як основи народу-нації, що прагне до свого незалежного державного життя. Подаю тут ті відомості, без яких не може обійтися кожен українець, що зве себе свідомим українським інтелігентом» [5, с.196].

Отже, не випадково редагований І. Огієнком часопис «Віра й Культура» (1953-1967 рр.) був своєрідним оберегом рідної мови й культури, утверджував оптимізм щодо її розвою [9, с.277].

Висновки. В аспекті опрацювання основних життєствердних поглядів Івана Огієнка варто наголосити на ключовій ідеї Івана Огієнка щодо захисту рідної мови і культури, яка відтак є цінною як у пізнавально-інформаційному, виховному аспекті, так і в складних обставинах вирішення нинішніх завдань щодо утвердження мовної політики в Україні та формування українського державотворення.

«Висока національна самосвідомість і високий ступінь опірності політичній і культурно-мовній експансії сусідніх держав є запорукою збереження українськості. Лише вживши комплекс добре продуманих дієвих адміністративних і виховних заходів, ми зможемо утвердити державність української мови і побудувати справді незалежну й демократичну Українську державу», – зауважував М. Кочерган [4, с.18].

Список використаних джерел і літератури:

1. Іларіон. Культура й наука. «Чистота мови перед усім». *Віра й Культура*. 1965. Ч. 5 (137). С. 21-22.
2. Іларіон. Церковна хроніка. Комітет Захисту Української Культури і Народу. *Віра й Культура*. 1965. Ч. 8 (140). С. 25-27.

3. Клименко Л.С. Державна мовна політика в Україні (теоретико-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2012. 200 с.
4. Кочерган М. Мовна ситуація та мовна політика в Україні. *Світгляд*. 2008. Вип. 3 (2). С. 18-23.
5. Мафтин Л. Постаць Івана Огієнка в сучасному українознавчому вимірі. *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: серія філологічна*. Вип. XIV, 2022. С. 194-200.
6. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки: Рідномовний катехізис для вчителів, робітників пера, духовенства, адвокатів, учнів і широкого громадянства. Київ: АТ «Обереги», 1994. 72 с.
7. Огієнко І. Наша літературна мова. Рідна мова. Київ: Наша культура і наука, 2010. 436 с.
8. Огієнко І. Рятуння України. Київ: Наша культура і наука, 2005. 464 с.
9. Сохацька, Є. На чатах рідного слова: Іван Огієнко проти русифікаторської мовної політики в Україні повоенного часу (за матеріалами «Віри й культури» 1953-1967 рр.). *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: серія історична та філологічна*. Вип. VIII. С. 267-280.

References:

1. Ilarion. (1965). Kultura i nauka. «Chystota movy pered usim» [Culture and science. «Purity of speech before everything»]. *Vira i Kultura [Faith and Culture]*. Ch. 5 (137). S. 21-22. [in Ukr.].
2. Ilarion. (1965). Tserkovna khronika. Komitet Zakhystu Ukrainskoi Kultury i Narodu. Vira i Kultura [Church chronicle. Committee for the Protection of Ukrainian Culture and People]. *Vira i Kultura [Faith and Culture]*. Ch. 8 (140). S. 25-27. [in Ukr.].
3. Klymenko, L.S. (2012). *Derzhavna movna polityka v Ukraini (teoretyko-pravovyi aspekt) [State language policy in Ukraine (theoretical and legal aspect)]*. [Unpublished PhD thesis]. Kyiv. [in Ukr.].
4. Kocherhan, M. (2008). Movna sytuatsiia ta movna polityka v Ukraini [Language situation and language policy in Ukraine]. *Svitohliad [Outlook]*. Vyp. 3(2). S. 18-23. [in Ukr.].
5. Maftyn, L. (2022). Postat Ivana Ohiiienka v suchasnomu ukrainoznavchomu vymiri [The figure of Ivan Ohiiienko in the contemporary Ukrainian studies dimension]. *Ivan Ohiiienko i suchasna nauka ta osvita: seriia filolohichna [Ivan Ohiiienko and modern science and education: philological series]*. Vyp. XIV. S. 194-200. [in Ukr.].
6. Ohiiienko, I. (1994). Nauka pro ridnomovni обов'язky: Ridnomovnyi katekhizys dlia vchyteliv, robotnykiv pera, dukhovenstva, advokativ, uchniv i shyrokoho hromadianstva [The Science of Native Language Responsibilities: Native Language Catechism for Teachers, Pen Workers, Clergy, Lawyers, Students, and the General Citizen]. Kyiv: АТ «Oberehy». [in Ukr.].
7. Ohiiienko, I. (2010). Nasha literaturna mova. Ridna mova [Our literary language. Native language]. Kyiv: Nasha kultura i nauka. [in Ukr.].
8. Ohiiienko, I. (2005). Riatiuvannia Ukrainy [Saving Ukraine]. Kyiv: Nasha kultura i nauka. [in Ukr.].
9. Sokhatska, E. (2022). Na chatakh ridnogo slova: Ivan Ohiiienko proty rusyfikatorskoyi movnoyi polityky v Ukrayini povoyennoho chasu (za materialamy «Viry i kultury» 1953-1967 rr.) [On the chats of the native word: Ivan Ohiiienko against the Russifying language policy in post-war Ukraine (based on the materials of «Vira i Kultura» 1953-1967)]. *Ivan Ohiiienko i suchasna nauka ta osvita: seriia istorychna ta filolohichna [Ivan Ohiiienko and modern science and education: historical and philological series]*. Vyp. VIII. S. 267-280. [in Ukr.].

LANGUAGE POLICY OF UKRAINE: ANALYSIS OF THE CURRENT STATE AT THE RECEPTION VIEWS OF IVAN OHIIENKO

The article outlines the state of language policy development in Ukraine through the prism of Ivan Ohiienko's views (on the example of the works «Faith and Culture», «Saving Ukraine», «Culture and Science», «The Science of Native Language Responsibilities: Native Language Catechism for Teachers, Pen Workers, clergy, lawyers, students and the general public» «Saving Ukraine», «Our Literary Language»). In particular, it was emphasized that the legal status of the Ukrainian language as a state language, its high development, codification and stylistic differentiation, competitiveness in the European language space. The concept of language policy is outlined, which, being a component of the general system of national policy, reflects its specific principles and supports the dominant ideology. The interpretation of language policy is presented as a conscious and purposeful influence, which aims to promote the effective functioning of the language in various areas of its application; a set of ideological principles and practical measures to solve language problems in society and the state; a set of political and administrative measures aimed at giving language development the desired direction; part of the national policy of a certain state, as it concerns the change or preservation of the existing functional distribution of languages in a multilingual society. It is emphasized that the works of Ivan Ohiienko, substantiating the problematic issues of the language, are of great importance for the education of a nationally conscious generation, encourage creative thought, understanding of the science of Ukrainian studies. Examples are given from the works of Ivan Ohiienko, in which he highlighted the problem of the struggle for the purity of the native language, as well as condemned linguistic Russification in post-Soviet Ukraine, for example, his distinct anti-Moscow position in the message-appeal to the Committee for the Protection of Ukrainian Culture and the People, as well as the need to educate a highly cultured, patriotic determined personality. The vision of Ivan Ohiienko regarding the essence of the native language is indicated. The Metropolitan predicted a situation when the native language would serve the Ukrainian people in various spheres of public life.

Key words: Ivan Ohiienko, language policy, language situation, abroad, concentrate, dictionary.

Отримано: 8.10.2023 р.